

TERITORIJŲ PLANAVIMO OBJEKTAS – TEORINĖ SAMPRATA

Laimutė Janulienė

Urbanistikos katedra, Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Trakų g. 1/26,
LT-01132 Vilnius, Lietuva. El. paštas ljanuliene@gmail.com

Įteikta 2007-04-05

Šį straipsnį skiriu savo mamai

Santrauka. Analizuojama planavimo ir kraštovarkos objekto samprata. Bandoma plačiau pažvelgti į teritoriją (planavimo veiklos objektą) kaip visumą, kurios raida ir būklė priklauso nuo savaiminių procesų eigos ir pasekmių, į visuomenės galimybes daryti įtaką šiems procesams ir teritorijos raidai, taip pat ir jos būklei. Analizuojama teritorijos sandara, savaiminių gamtinių ir socialinių procesų projekcijos. Teoriniai teiginiai iliustruojami tyrimų rezultatais.

Reikšminiai žodžiai: planavimo teorija, kraštovarka, teritorijų planavimas, gamtinis karkasas, gamtinės struktūros, darnioji plėtra.

1. Įvadas

Lietuvoje šiuo metu sparčiai rengiami miestų bendrieji, apskričių ir rajonų teritorijų bendrieji planai, saugomų teritorijų specialieji planai ir kitokie planavimo dokumentai. Politikų patvirtinti teritorijų planai yra veiksminga priemonė socialinės ir ekonominės plėtros, kraštovaizdžio, biologinės įvairovės, aplinkos apsaugos problemoms teritorijoje spręsti. Lietuvoje teritorijų planavimo dokumentų sprendiniai yra be išlygų privalomi, todėl jais remiantis priimami politiniai ir techniniai sprendimai turės didelės įtakos Lietuvos savivaldybių ir regionų plėtrai, aplinkos ir gyvenimo kokybei.

Taip jau yra, kad planavimo teorija seka iš paskos planavimo praktikai, apibendrinama, analizuodama jos atradimus ir laimėjimus, formuluoja teorines nuostatas, tobulina planavimo metodus ir taip gerina planavimo veiklos kokybę. Naujų metodinių nuostatų ypač pasižymi Lietuvos rajonų savivaldybių teritorijų ir apskričių teritorijų bendrųjų planų rengėjai. Jie, sprenddami sudėtingus planavimo uždavinius, vadovaujasi planavimo mokyklos dar sovietmečiu sukurtomis planavimo metodikomis (kraštovarkos, „funkcinių karkasų“, „funkcinių zonų“). Gyvenimas mūsų šalyje pasikeitė – turėtų keistis, tobulėti ir planavimo teorija. Deja, Lietuvoje ji plėtojama vangiai, neatliekami planavimo praktikos, teritorijų plėtros problemų sprendimo būdų, taikomų planavimo metodikų, planų įgyvendinimo rezultatų ir kitokio pobūdžio tyrimai. Todėl teoriškai apibendrinti ilgamečių Lietuvos teritorijos studijų ir planavimo

praktikos rezultatai galėtų būti įdomūs ir naudingi tiek mokslinė, tiek praktinė prasme.

Šiame straipsnyje giliau analizuojama planavimo objekto samprata. Kodėl reikėtų pradėti nuo, atrodo, visiems aiškaus dalyko? Todėl, kad nusistovėjusios sąvokos ir jų sampratos nepakankamai atspindi naujai suvokiamų realių reiškinių esmę. Pakilęs visuomenės bendrasis žinių lygis ir planavimo patirtis verčia mus grįžti prie teorinių pagrindų ir juos iš naujo apmąstyti. Planavimo teorija, kaip ir kitos panašaus pobūdžio teorijos, remiasi fundamentalia tiriamojo objekto ar reiškinių samprata – taigi planavimo teorijos pagrindas yra planavimo objekto samprata ir todėl tikslinga iš naujo šią sampratą panagrinėti. Dėl ribotos straipsnio apimties visapusiškai aptarti šią temą viso pasaulio filosofinių ir planavimo teorijų kontekste nėra galimybių. Todėl svarbiausi teiginiai straipsnyje grindžiami autorės atliktų tyrimų rezultatais ir dvidešimties metų asmenine planavimo praktikos patirtimi.

2. Planavimo objektas – teritorija

Lietuvoje planavimo veikla apibrėžiama dviem sąvokomis: siauresne – teritorijų planavimo ir platesne – kraštovarkos. Teritorijų planavimo (kaip teorijos ar veiklos) objektą nusako jau pats veiklos pavadinimas – tai *teritorija* – visuomenės egzistavimo ir veiklos erdvė. Sudėtingiau suvokti kraštovarkos (kaip teori-

jos ar veiklos) objektą. Sąvoka *kraštovarka* lietuvių mokslinėje literatūroje pasirodė 1970 m. kaip sąvokos *kompleksinis teritorijų planavimas* sinonimas. Šiuo metu sąvoka *kraštovarka* traktuojama nevienareikšmiškai. Plačiaja (semantine) prasme ši sąvoka apima visus su *krašto tvarkymu* arba *krašto erdviu tvarkymu* susijusius darbus [1, 2]. Siaurąja prasme ji suprantama „kaip *įvairaus dydžio teritorijų* apgyvendinimo, naudojimo ir apsaugos projektinių modelių pagrindimas“ [1]. Abiejuose sąvokos aiškinimuose kalbama apie teritoriją arba kraštą kaip teritorinį darinį. Tačiau, toliau gilinantis į kraštovarkos teorijos nuostatas, pasirodo, kad kraštovarkos veiklos objektas yra siauresnis – tam tikros *teritorijos kraštovaizdis* arba *aplinka* [3, 4]. P. Kavaliauskas, suformulavęs kraštovarkos paradigmą, 1992 m. savo habilitaciniame darbe teigė, kad kraštovarkos objektas yra antropoekosistemos [1]. Anot J. Bučo, kraštovarkos „objektas yra kraštovaizdžio ir etnoso daugiafunkcinių ryšių sistema – savotiškas sociobiotopas“ [2]. Taigi kraštovarkos objektas nėra aiškiai apibrėžtas. Tai konstatuoti yra svarbu todėl, kad planus rengia ne tie asmenys, kurie sukūrė ir išplėtojo kraštovarkos koncepciją, o jų mokiniai. Dar praeis kažkiek metų ir jie patys, įgiję planavimo patirties, jau bus projektų vadovai. Kraštovarkos koncepcija, kuriai stinga tyrimo objekto apibrėžimo, yra jų planavimo veiklos ir saugomų teritorijų sistemos Lietuvoje fundamentalus teorinis pagrindas. Taigi šios koncepcijos sąvokas ir svarbiausias nuostatas tikslinga būtų iš naujo permąstyti, remiantis planavimo praktika ir naujomis socialinių bei gamtos mokslų žiniomis. Tačiau svarbu ne tik ar planuotojas suvokia savo veiklos objektą, bet ir tai, kaip jis jį supranta. Profesorius Z. Daunora teigia, kad supaprastinta planavimo objekto samprata sukuria sąlygas nevisaverčiams plėtros sprendiniams atsirasti [5].

3. Teritorijos samprata

Teritorija – tai tam tikras ribotas sausumos, vidaus arba priekrantės vandenių plotas kartu su oro erdve virš jo. Taip šią sąvoką apibrėžia „Lietuviškoji tarybinė enciklopedija“ [6]. Lietuvių kalbos žodynas [7] sąvoką *teritorija* aiškina siauriau – tai žemės paviršiaus plotas. Taigi teritorija yra dvimatis ar trimatis darinys? Tradiciškai teritorija suprantama taip, kaip ją apibrėžia „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas,“ – dvimatė plokštuma. Jos parametrus nesunku pažymėti žemėlapiuose, jau tapo paprasta ir juos skaityti. Kaip tai daryti, žino ir moko kartografijos ir geografijos mokslai. Tačiau platesnę sąvokos *teritorija* sampratą duoda enciklopedija – joje

teritorija traktuojama kaip trimatis objektas – tam tikras ribotas plotas ir oro erdvė virš jo. Šia reikšme sąvoka *teritorija* ne taip plačiai vartojama, tokios teorijos parametrus sunkiau pavaizduoti, klasifikuoti, sunorminti ir kt.

Erdvė vėlgi suprantama arba siaurai, arba labai plačiai. Siauriausia prasme tai yra ribota trijų matmenų tuštuma. Tokią erdvę žmogus suvokia aprėpdamas žvilgsniu. Architektūroje tai yra gatvės, aikštės, kiemo, kambario erdvė. Plačiaja prasme – viena pagrindinių (greta laiko) materijos būties formų, kuriai būdinga tįsumas, struktūriškumas, elementų sambūvis ir sąveika [6, 7]. Tokia erdvė apibūdinama ne tik mums įprastais metriniais parametrais, bet ir topologiniais duomenimis (charakteristikomis). Pavyzdžiui, miesto erdvė (urbanistikoje vartojama sąvoka) neaprepiama žmogaus žvilgsniu ir čia jau tenka abstrahuoti pasitelkus protą. Jai apibrėžti nepakanka vien aukščio, ilgio ir pločio matų, o vartojamas žodžių junginys *erdvinė struktūra*, pasitelkiamos santykio tarp erdvės formuojančių elementų charakteristikos ir kt. Tai, kas neaprepiama žmogaus žvilgsniu, abstrahuojama protu ir taip pat vadinama erdve ne tik žemėje, bet ir kosmose. Astronomijoje erdvė suprantama kaip neribota visatos tįsa visomis kryptimis. Taigi plačiaja prasme erdvė yra begalinė ir daugiamatė.

Pamėginkime sujungti abi sąvokas – *teritorija* ir *erdvė* – ir gausime, kad *teritorija yra dvimatėmis ribomis apibrėžtas žemės plotas su begaline daugiamate erdve virš jo*. Toks dviejų sąvokų semantika pagrįstas abstraktus teritorijos apibrėžimas neatskleidžia planavimo veiklos objekto esmės.

Erdviškumo, teritoriškumo, struktūriškumo sąvokų aiškinimą randame sisteminėje geografijos koncepcijoje. Šioje koncepcijoje teigiama, kad teritorijoje, kaip dvimatėje erdvėje, negali vykti trimačiai reiškiniai (kokie savo esme yra visi materialūs (medžiaginiai) reiškiniai ir procesai). Ji atspindi tik tokių reiškinų projekcijas. Materialūs (medžiaginiai) reiškiniai ir procesai gali įeiti tik į geografinės erdvės, kaip trimačio darinio, sudėtį. Geografinės erdvės sąvoka – tai supaprastinta abstrakti objektyvios tikrovės erdvės kopija [8, p. 86–87]. *Ar gali būti planavimo objektu supaprastinta objektyvios tikrovės kopija (geografinė erdvė) arba reiškinų projekcijos?* [sivaizduokite planuotoją, kuris suvokia teritoriją kaip žemėlapi (dvimatę projekciją), kraštovaizdį kaip vaizdą pro langą (objektyvios tikrovės kopiją) ir kuria teritorinius modelius kaip meniškų paveikslus (modeliuoja reiškinų projekcijas), nesigilindamas į tose teritorijose vykstančių reiškinų turinį, jų paskirtį,

reikšmę, tarpusavio santykį. Jo sukurti modeliai tik atsitiktinai gali atitikti objektyvioje tikrovėje vykstančius reiškinius.

Teisės aktai nusako svarbiausius planavimo veiklos tikslus ir uždavinius, kurie yra gana ambicingi, pavyzdžiui: išlaikyti, palaikyti arba atkurti teritorijos vystymo arba kraštovaizdžio ekologinę pusiausvyrą; saugoti, racionaliai naudoti ir atkurti gamtos išteklius; suderinti fizinių ir juridinių asmenų ar jų grupių, visuomenės interesus. Kas yra *teritorijos pusiausvyrą, išteklius, interesus* – objektyvios tikrovės dalys, reiškiniai, procesai ar supaprastintos jų kopijos ir projekcijos? Mokslinėje literatūroje tiesioginio atsakymo į šį klausimą neradau, tačiau, vadovaudamasi savo dvidešimties metų planavimo praktika, galiu teigti, kad *rengdami planus modeliuojame objektyvios tikrovės reiškinius ir procesus dvimatėmis ribomis apibrėžtame žemės plote, analizuodami ir vertindami šių reiškinių bei procesų projekcijas, supaprastintas objektyvios tikrovės erdvės (tįsios, struktūriškos, taip pat ir jos elementų sambūvį ir sąveiką) kopijas*. Teritorijos, kaip planavimo veiklos objekto, sampratą tikslinga išplėsti.

Suprasdami, kad objektyvi tikrovė yra begalinė ir nepažinta, planuotojai rengia teritorijų planus, remdamiesi esamomis gamtos ir socialinių mokslų žiniomis, vertina, prognozuoja, modeliuoja objektyvios tikrovės reiškinius ir procesus. Šiuo požiūriu planuotojo veikla yra daugiau intuityvi nei mokslinė. Kadangi planų įgyvendinimo tyrimai Lietuvoje neatliekami, tai planavimo veiklos klaidos yra nežinomos, nėra aptartos ir įvertintos. Nauja planuotojų karta turi galimybę mokytis tik iš savo klaidų.

4. Teritorijos sandara

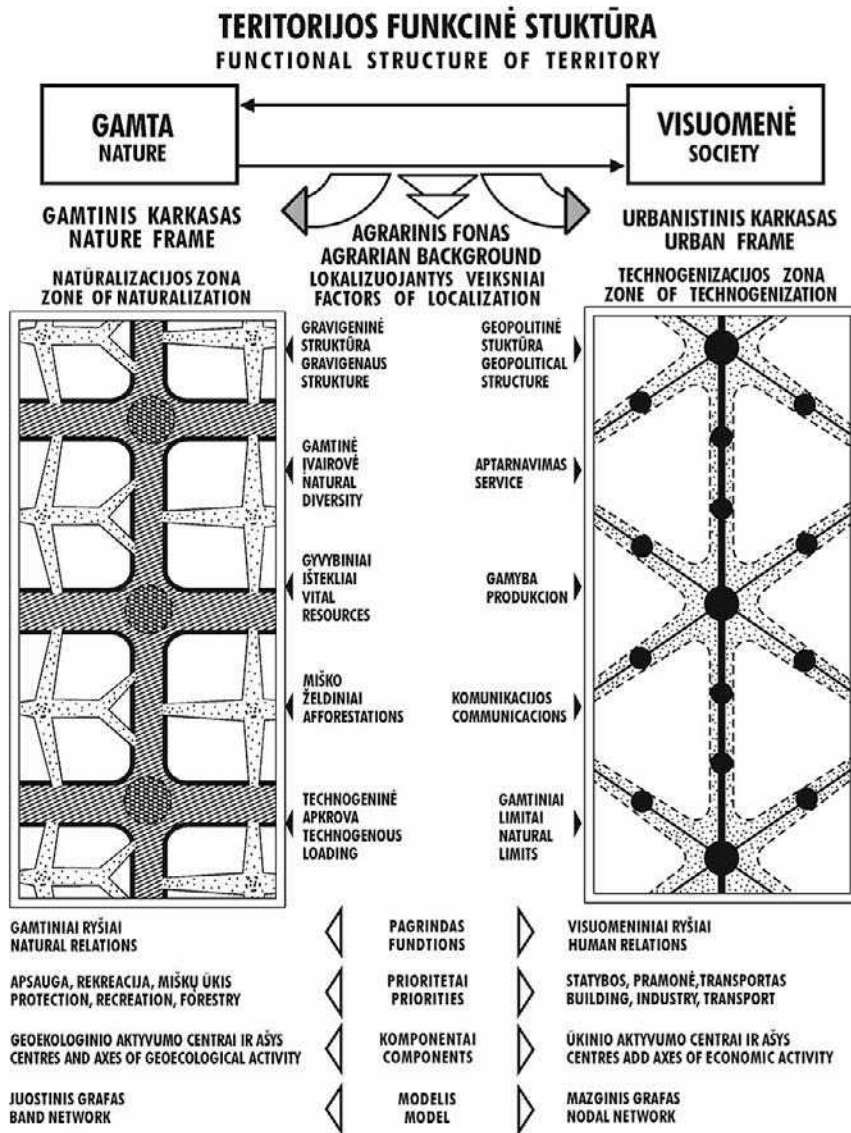
Mokslinėje literatūroje bandžiau surasti teritorijos sandaros schemą arba aprašą. Radau daug žinių apie geosistemas, biosistemas, socialines sistemas, ekonomines struktūras ir sistemas, tačiau apie teritoriją rašyta nedaug. Greičiausiai teritorijos sąvoka pasidarė nebeįdomi dar XIX amžiuje, kai visos naujai atrastos žemės buvo jau ištyrinėtos ir aprašytos, pavaizduotos kartografiškai.

Apibendrintą teritorijos sandaros teorinį modelį radau P. Kavaliausko darbuose [1]. Svarbiausi teritorijos funkcinės struktūros elementai pagal P. Kavaliauską yra gamtinis ir urbanistinis karkasai, tarp kurių yra agrarinis fonas (1 pav.). Funkcinis teritorinis karkasas suprantamas kaip vientisas apibrėžtų funkcijų koncentravimosi centrų ir ašių teritorinis junginys, kuris gali būti aprašo-

mas universaliais grafinais arba struktūrinės matricos modeliais. Funkcinėmis foninėmis struktūromis (agrarinis fonas, rekreacinis fonas, kultūros paveldo fonas) laikomos testiniu paplitimu pasižymintys funkcinės teritorinės sandaros sluoksniai, svarbūs kuriant bendrą kultūrinio kraštovaizdžio mozaiką [4]. Vadovaujantis šiuo teoriniu planavimo objekto modeliu Lietuvoje planuojamos apskričių ir savivaldybių teritorijos, brėžiniuose braižomi gamtinis ir urbanistinis karkasai, urbanistinės integracijos ašys, nustatomi „fone“ vykstančios veiklos prioritetai – žemės ūkio, miškų ūkio, rekreacinis arba apsaugos (konservacinis). Objektyvi tikrovė ir joje vykstantys reiškiniai apibrėžiami teorinėmis sąvokomis ir universaliais grafinais modeliais. Kadangi teritorijos struktūriniai elementai, jų tarpusavio santykiai daugumoje planuojamų Lietuvos teritorijų (apskričių, savivaldybių) yra panašūs ir kinta lėtai, tai ir dabar, ir po dešimties ar penkiolikos metų galima nupiešti iš esmės tuos pačius struktūrinius modelius, t. y. teritorijų planus galima „kepti“ kaip blynus giliau nesusimąstant apie objektyvią tikrovę ir planavimo veiklos paskirtį.

Rengiant konkrečios teritorijos planą paprastai interpretuojamas siūlomas teorinis modelis ir taikomi skirtingi raiškos būdai teorinės sąvokos konkrečios teritorijos objektyviai tikrovei ir jos reiškiniams apibūdinti. Plano kokybė ir sprendimų pasekmės daug priklauso nuo to, kaip planuotojas ir kiti planavimo proceso dalyviai supranta vartojamas teorines sąvokas (gamtinis karkasas, urbanistinis karkasas, technogeninė apkrova, gamtiniai limitai) ir grafinius modelius (juostinius, mazginius ir kt.). Panagrinėkime giliau, kas gi slepiasi po šiomis teorinėmis sąvokomis, apibūdinančiomis teritorijos sandarą.

Suvokiame teritoriją turint du didelius dėmenis – gamtinį ir socialinį. Kad ir kokio dydžio teritoriją paimitumėte: kraštą, regioną, miestą, miesto dalį ar šešių arų žemės sklypą, – ji vis tiek turės tuos du dėmenis. Jų tarpusavio santykio įvairovė yra tokia pati begalinė, kaip teritorijos formų ir dydžių. Abu teritorijos dėmenys – gamta (bendrajai prasme) ir sociumas – tarpusavyje yra neatsiejamai susiję, populiariai kalbant – „du viename“. Siekiant suvokti konkrečios planuojamos teritorijos sandarą tenka ją skaidyti struktūrinėmis dalimis ir jas analizuoti atskirai. Tokiam tikslui, be abejo, puikiai tinka universalūs grafiniai modeliai (juostiniai ar mazginiai), pavaizduoti P. Kavaliausko teritorijos struktūros teoriniame modelyje (1 pav.). Gamtinis karkasas ir urbanistinis karkasas yra ne kas kita, kaip gamtoje ir visuomenėje vykstančių procesų ar reiškinų supaprastintos projekcijos. Tačiau kyla klausimai: kas gi yra

1 pav. Teritorijos struktūros teorinis modelis pagal P. Kavaliauską
Fig 1. Theoretical model of territory structure by P. Kavaliauskas

tarp karkasų, kur yra tai, ką mes saugome (kraštovaizdis, paveldas)?

Tai, kas yra tarp karkasų, P. Kavaliauskas pavadino „fonu“. Ši mintis asocijuojasi su tuo žmonijos istorijos laikotarpiu, kai buvo manoma, kad beorę kosmoso erdvę užpildo eteris. Abu teritorijos sandaros dėmenys yra diskretinės, t. y. daugiasluoksnės sistemos. Sluoksnių skaičius – begalinis. Taigi „fonas“ yra sąlyginis pavadinimas to, kas sunkiai pavaizduojama projekcijomis ir suvokiama kaip vientisa daugiamatė erdvė. Planuojant teritorijas būtent čia išskyla konkrečios teritorijos raidos problemos ir rengiami sprendiniai joms spręsti. Jeigu

plano rengėjai „fono“ detalčiau nenagrinėja, tai problemų nebūna ir jie formaliai piešia juostinius ir mazginius karkasų grafus arba miesto kvartalų ir gatvių tinklą.

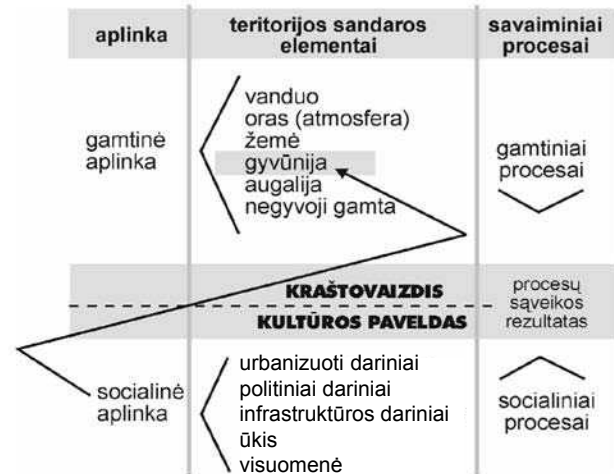
Siekiant aprašyti teritorijos sandaros sampratą siūloma panagrinėti kitokią teritorijos sandaros teorinį modelį (2 pav.). Teritoriją sudaro tie patys du dėmenys – gamtinė ir socialinė aplinka, – kurioje vyksta savaiminiai procesai. Vykstant šių procesų *sąveikai kuriama nauja kokybė, kurią vadiname kraštovaizdžiu, kultūros paveldu arba tiesiog vertybe*. Šis teorinis modelis aiškiai nusakoma šių reiškinių vietą. Kraštovaizdžio modelį įgudome vaizduoti juostiniu grafu ir vadinti gamtiniu karkasu.

Kultūros paveldo, kaip objektyvios tikrovės reiškinio, projekcija – taškų visuma. Planuose ji interpretuojama kaip turizmo išteklius. Tikriausiai gali būti sukurta daug teorinių teritorijos sandaros modelių ir objektyvios tikrovės reiškinį projekcijų vaizdavimo būdų, interpretacijų, kurių kiekvienas papildytų teritorijos sandaros sampratą vis kitais aspektais. Kuo daugiau įvertinsime aspektų, tuo geresnius sprendinius galėsime parengti.

Teritorijos sandaros elementai mums yra gerai žinomi. Gamtos elementai: vanduo, oras (atmosfera), žemė, gyvūnija, augalija, negyvoji gamta ir jų tarpusavyo santykiai, natūralūs savaiminiai gamtiniai procesai – išnagrinėti ir aprašyti gamtos mokslų literatūroje. Tą patį galima pasakyti ir apie sociumo elementus ir socialinius procesus – jie nagrinėjami socialinių, humanitarinių mokslų literatūroje. Analizuodami planuojamą teritoriją paprastai surenkame kuo daugiau medžiagos apie kiekvieną iš teritorijos sandaros elementų, ją apibendriname, vertiname ir išvadamis bandome apibūdinti kiekvieno elemento būklę atskirai. Šiame modelyje (2 pav.) teritorijos sandaros elementų seka beveik atitinka rengiamų planų tikrosios būklės analizės ataskaitos turinį, tačiau, siekiant suvokti planuojamoje teritorijoje vykstančius reiškinis, tendencijas, jų priežastis ir pasekmes, svarbi ne surinktų faktų gausa, o jų vertinimas ir interpretacija remiantis žmonijos sukauptą patirtimi, žiniomis ir metodais. Pradedantiems planuotojams surinktų faktų interpretacija yra labai sunkus uždavinys. Jiems trūksta ne tiek žinių ir patirties, kiek bendrųjų planavimo teorijos pagrindų. Vėlgi plano sprendinių kokybė ir planavimo sėkmė priklauso nuo teorinės faktų ir reiškinų sampratos.

Pavyzdžiui, priimta manyti, kad gamtinės aplinkos sistemos yra natūralios, o socialinės aplinkos sistemos nenatūralios – žmogaus suplanuotos, sukurtos ir valdomos. Tai nerašyto susitarimo dalykas, kaip pavadinti vieną ar kitą objektyvios tikrovės reiškinį ar dalį. Tiek gamtinės, tiek socialinės aplinkos sistemos yra natūralios. Nėra blogai vadinti jas taip, kaip jos yra vadinamos, – viena natūralia, o kita dirbtine (antropogenine). Blogai yra kiti du dalykai: pirma, jos tarpusavyje supriešinamos, antra – manoma, kad socialinė sistema yra valdoma.

Bet kuris gamtininkas net nedvejodamas pasakytų, kad socialinė sistema agresyviai veikia gamtą. Tai tikrai yra ginčytinas požiūris, vis dar neišsisklaidžiusi ambicinga iliuzija, kad žmogus yra gamtos valdovas: nori naikina ją, nori – saugo. Visuomenė yra gamtos kūrybos rezultatas, jos evoliucijos viršūnė [9]. Nereikėtų užmiršti seniai mokslo įrodyto teiginio, kad žmogus yra

2 pav. Teritorijos sandaros teorinis modelis
Fig 2. Structural model of territory structure

gyvūnijos rūšis ir kad jis, kaip visa gamta, yra susijęs su menkai dar mums pažįstama begaline ir daugiamate erdve. Nereikia stebėtis tuo, kad miestai auga svarbiuose gamtinio karkaso mazguose. Juk žmogus, kaip ir kitos gyvūnų rūšys, migravo tais pačiais migracijos koridoriais (gamtinio karkaso dalys), todėl paliko juose savo pėdsakų. Gamta plačiausia prasme yra pati sau ponija, o ir mums ponija. Mes esame tokie patys jos darbininkai kaip ir skruzdėlės. Gamtos procesų valdymo įrankiai (gamtos karkasas, ekologinis karkasas, kraštovaizdžio draustinių planai ir projektai, veiklos apribojimai), kuriuos kuria žmonės, svarbūs ir reikšmingi patiems žmonėms. Veiklos apribojimai, nustatyti saugant gamtą, neretai suskaldo ir supriešina vietos visuomenę. Mums gresia sunaikinti ne gamtą, o tik savo civilizaciją, ne sunaikinti kraštovaizdį, o pakeisti jį arba sudaryti sąlygas jam keistis ir sukurti naują kokybę. Gamtinės struktūros ir procesai – tai universalūs, dinamiški ir begalo įvairūs naujos kokybės kūrimo procesai. Šiuo požiūriu šiuolaikinės gamtosaugos ir kraštovaizdžio apsaugos priemonių ir politikos paskirtis – ne saugoti gamtą, o priešintis natūraliai jos raidai, naujos kokybės paieškoms, saugoti susikurtą etaloninę gamtos ir kraštovaizdžio įvaizdį. Natūraliuose procesuose, kuriems vykstant kartais pradžią civilizacijos, pasikeičia klimatas žemėje, sunyksta ar atsiranda galaktikos, naujos gyvybės rūšys ar formos, nėra emocijų, vertinimo (tai buvo blogai, o tai yra gerai). Tai žmonių visuomenė sugalvoja vertinti: vieną dalyką pasmerkia, o kitą aukština vadovaudamasi savo žiniomis ir emocijomis, stengdamasi apsisaugoti kaip rūšis nuo gamtos „agresijos“ protrūkių. Begalinė įvairovė ir

nuolatinė kaita – svarbiausi gamtinės sistemos bruožai. Tą patį galima pasakyti ir apie socialinę sistemą.

Visuomeniniai procesai yra tokie pat savaiminiai ir sunkiai valdomi, kaip ir gamtos, nors tuo sunku patikėti žmonėms, kurie yra aktyvūs politinių ir ekonominių procesų dalyviai, priimantys arba padedantys priimantys reikšmingus sprendimus. Mūsų sprendimų ir „politinių žaidimų“ pasekmės išryškės tik po penkerių ar dešimties metų (kai kurios – gal tik po dvidešimties metų). Taigi jas prognozuoti yra sunku. Dar daug yra neištirtų socialinių reiškinių, ypač naujai atsiradusių, todėl, kokios bus jų pasekmės, iš viso nežinoma. Planų rengėjai vadovaujasi konkrečiu laiko momentu turimomis mokslo žiniomis apie vykstančius reiškinius ir procesus tiek visuomenėje, tiek gamtoje. Neretai būna sunku juos įvertinti, nes trūksta ir žinių, ir duomenų, ir metodų. Todėl, vadovaujantis teoriniu modeliu nubraižytas urbanistinis karkasas, kuris yra tarsi daugelio socialinės sistemos reikšmių projekcija, gali būti labai tolimas nuo objektyvios tikrovės arba daugmaž atitikti jos raidos tendencijas. Neretai, vertinant objektyvių reiškinių prigimtį ir tendencijas, tenka pasikliauti ne tik turimomis žiniomis ir duomenimis, bet ir intuicija. Taigi planavimo veikloje šalia moksliskumo yra daug intuityvumo.

Kultūros paveldas – tai yra gamtos ir visuomenės bendros kūrybos rezultatas, kurį žmonių visuomenė pripažįsta arba atmeta vadovaudamasi savo pasirinktais kriterijais. Šiuo metu visuomenėje vyrauja nuostata saugoti viską, kas buvo sukurta. Saugoti viską – tai truputį geriau nei nesaugoti nieko. Tačiau per daug griežta apsauga stabdo natūralų naujos kokybės kūrimo procesą, viena vertus, o kita vertus, visuotinei apsaugai organizuoti neužtenka turimų išteklių. Kaip atrinkti, tai, ką būtina išsaugoti? Dėl to daug diskutuojama, išleidžiama daug teisės aktų, steigiamos institucijos, kurios saugo sukurtas vertybes ateities kartoms. Tačiau reikėtų neužmiršti didžiųjų filosofų įžvalgos, kad didžiumą reiškinių, įvykių, daiktų vertės sudaro tai, kad jie gali vykti tik vieną kartą (tam tikru laiku ir tam tikroje vietoje) žmonijos istorijoje. Laikinumas, trapumas yra tikroji jų vertė. Ji nepavaldi visuomenės sprendimams ir sudaro didelę dalį žmogaus gyvenimo žavesio. Taigi mūsų sprendimai, priimami vardan ateities kartų, yra svarbūs ir reikšmingi daugiau mums patiems nei ateities kartoms.

5. Teritorijos sandara darniosios plėtros požiūriu

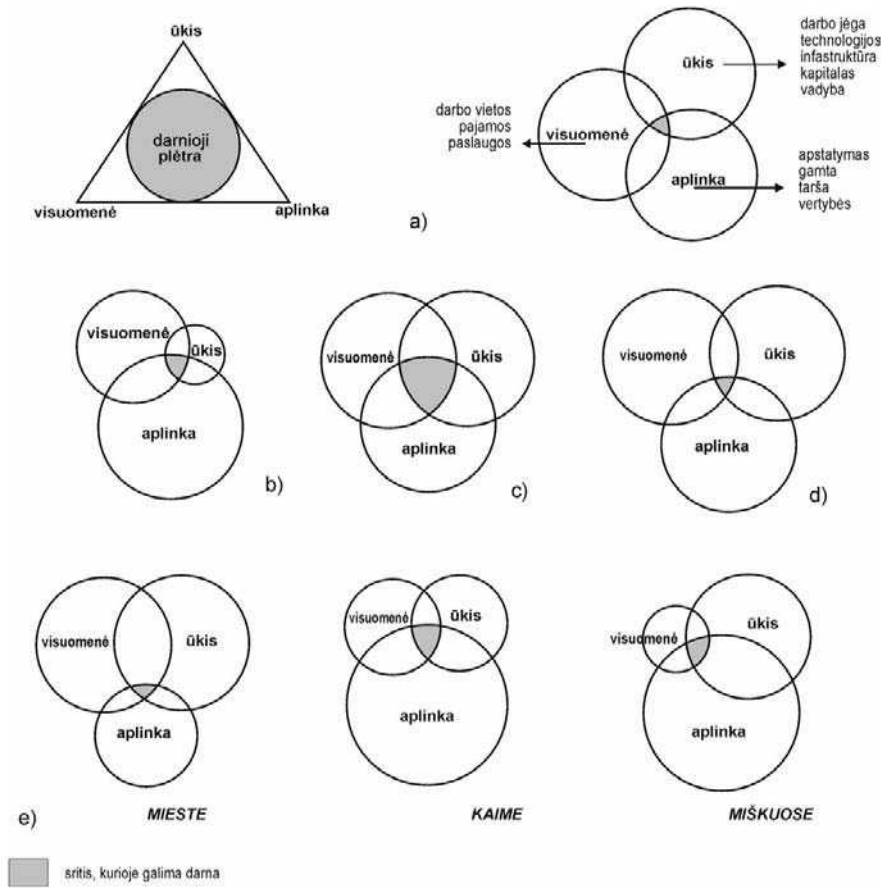
Anksčiau aptarta teritorijos ir jos sandaros samprata neprieštarauja darniosios plėtros koncepcijos nuostatoms. Nuo 1992 m., kai ši koncepcija buvo deklaruota Rio de

Žaneiro konferencijoje, vyko plačios diskusijos, atlikta nemaža darbų, mokslinių tyrimų ir studijų. Deja, šiandien darniosios plėtros koncepcija vis dar primena puikų paukštį, sklendantį aukštai danguje. Tvarumą sunku apibrėžti ir dar sunkiau įvertinti planuojant teritorijos raidą 20-čiai ar daugiau metų. Europos mokslo visuomenė ieško naujų tvarumo idėjų ir kriterijų [10, 11].

Darniosios plėtros dėmenys – *ūkis* (darbo vietos, technologijos, infrastruktūra, kapitalas, vadyba), *visuomenė* (darbo jėga, pajamos, paslaugos), *aplinka* (apstatymas, gamta, tarša, vertybės). Tai yra tie patys teritorijos sandaros dėmenys, tik kitaip sugrupuoti. Taip juos sugrupavus galbūt yra lengviau (atsižvelgiant į šių dienų žinių ir pasaulio pažinimo lygį) stebėti savaiminius procesus, elementų santykius, vertinti reiškinius. *Be to, tvariosios plėtros koncepcijos dėmenys sugrupuoti vadovaujantis žmonių visuomenės šiandieninėmis problemomis ir pasaulio tikrovės įvaizdžiu*. Schemiškai darniosios plėtros koncepcija vaizduojama trikampiui, kurio kampuose yra ūkis, visuomenė ir aplinka. Trikampis simbolizuoja problemą, o dėmenys – jos kertinius kampus. Taip schemiškai vaizduojama darniosios plėtros koncepcija primena tą žmonijos istorijos laikotarpį, kuriame buvo manoma, kad Žemė yra Visatos centras ir Saulė sukasi aplink Žemę. Jeigu suvoktume dėmenis ne kaip kertinius kampus, o kaip tris visumos (teritorijos) dalis, turėtume šią koncepciją vaizduoti kitaip – kaip trijų skirtingų apskritimų (arba kitokių geometrinių figūrų) kombinaciją (3 pav., a).

Santykiai tarp šių trijų dėmenų gali būti labai įvairūs. Tai priklauso ir nuo teritorijos dydžio, ir nuo gamtinės aplinkos pobūdžio, ir nuo visuomenės raidos lygio, ir kt. Pavyzdžiui, teritorijose, kuriose gyvena primityvios bendruomenės (afrikiečių gentys), turinčios tik natūrinį ūkį, balanso reikėtų ieškoti tik tarp dviejų dėmenų – visuomenės ir aplinkos (3 pav., b). Trečiojo dėmens (ūkio) šioje teritorijoje dar nėra. Gali būti teritorijų, kuriose šie dėmenys yra labai glaudžiai susiję (3 pav., c) ir teritorijų, kuriose jie mažiau susiję (3 pav., d). Situacijų įvairovė gali būti begalinė (3 pav., e). Galima būtų jas rūšiuoti, klasifikuoti, kaip kriterijų imant darniosios plėtros dėmenų tarpusavio santykį. Tai atskleistų papildomus teritorijos sandaros aspektus.

Kitas labai svarbus aspektas, papildantis darniosios plėtros problematiką ir teritorijos sandaros sampratą, yra „sritis, kurioje galima darna“. Kiekviename iš 3 pav. pavaizduotų pavyzdžių ji yra skirtingo dydžio, turėtų būti ir skirtingo turinio. Ūkio ir aplinkos santykių sritis yra nemažai ištyrinėta. Išrasta ir įdiegta nemaža priemonių, padedančių išvengti neigiamų šių santykių pasekmių

3 pav. Teritorijos darniosios plėtros modeliai
Fig 3. Models of sustainable territory development

aplinkai. Visuomenės ir ūkio santykių srityje taip pat sukaupta nemaža žinių, sukurtos priemonės, padedančios šiuos santykius reguliuoti. Gal tos priemonės dar yra netobulos arba ne visai tinkamai naudojamos, todėl jų efektyvumas dar yra nedidelis. Galbūt ir visuomenė dar nepakankamai giliai suvokia inertiškų, ilgalaikių, savaiminių procesų veikimo mechanizmus. Kiek mažiau išnagrinėti santykiai visuomenė–aplinka ir ypač aplinka–visuomenė¹.

¹ Prieš kelerius metus Švedijoje teko dalyvauti planuotojų seminare. Švedai mums pažadėjo ekskursiją į gamtą. Tikėjomės apžiūrėti garsius gamtos paminklus, pasigrožėti kriokliu uolėtame šlaite, pasiklausti paukščių čiulbesio. Deja, buvome labai nusivylę, nes pamatėme gyvą realizuotos populiaros Lietuvoje gamtos saugos idėjos „polarizuoto kraštovaizdžio“ pavyzdį. Buvome nuvežti į vadinamąją gamtos svetainę, kur mums papasakojo apie Švedijos gamtos paminklus, būdingus augalus, gyvūnus ir kraštovaizdžio ypatybes, parodė filmuką ir pasiūlė įsigyti knygų apie Švedijos gamtą. Tuomet labai aiškiai suvokėme, kad mums dar reikia gamtą jausti, matyti, užuosti, girdėti, liesti, būti joje, t. y. būti gamtos dalimi, o ne vien apie ją žinoti ar regėti ją pro langą. Kaip gamta gali būti darni be žmonijos, kuri yra jos evoliucijos viršūnė? Kas yra teritorijos plėtros darma? Į šiuos klausimus mokslas dar turės rasti atsakymus.

6. Objektivos tikrovės reiškinių projekcijos

Objektyvios tikrovės reiškinių, procesų projekcijų yra labai daug ir jos gali būti vaizduojamos labai įvairiai. Čia aptarsime tik keletą pavyzdžių, kurie gali būti nesunkiai pritaikyti analizuojant bei modeliuojant planuojamas teritorijas.

Zonos ir karkasai. Zoninę struktūrą teritorijai suteikia klimatas, agroklimatas, reljefas, ežerai, dirva ir kiti gamtos reiškiniai. Zonuoti teritoriją galima pagal bet kokį gamtinės sistemos elementų arba jų grupių (geosistemų) savybes ar bruožus. Tokius gamtinių struktūrų vaizdus galime rasti geografiniuose teritorijos atlasuose. Nebandysiu jų apibendrinti į vieną teorinę schemą, apsiribosiu keletu esminių pastebėjimų. Lietuvos teritorijoje nėra ekstremalios gamtinės aplinkos elementų kaitos: dykumų ir oazių, neprieinamų kalnų ir derlingų žemumų ar pan. Galima pasakyti, kad Lietuvoje gamtinė aplinka yra tolygi. Antra vertus, šis tolygumas yra mozaikiškas. Zonuoti teritoriją pagal gamtinius kriterijus, požymius, geografinio tinklo tankį, miškingumą,

dirvų derlingumą ir kt. galima tik didinant intervalus tarp rodiklių. Toks zonavimas yra tik gamtoje vykstančių procesų supaprastinta dvimatė statiška projekcija. Gamtoje vykstantys procesai yra labai įvairūs, ir čia aš nepasakau nieko nauja: vieni yra labai inertiški, kiti jautrūs ir sparčiai vykstantys, tretį yra tokie lėti, kad žmogus net ir su visa šiuolaikine technika sunkiai juos pastebi. Taigi statiška procesų projekcija gerai atspindi lėtus ir inertiškus procesus. Tokios projekcijos daugiausia naudojamos planuojant teritorijas ir vaizduojamos brėžiniuose. Dinamiški procesai formuoja dinamiškas struktūras (pavyzdžiui, kasdienos orai). Jos vaizduojamos tekste kreivėmis, diagramomis ir kt. Planuojant daugiausia analizuojami ir pastebimi būtent tie procesai, kuriuose žmogus dalyvauja kaip aktyvus veikėjas (pavyzdžiui, urbanizacijos procesai), arba tie procesai, nuo kurių labai priklauso žmogaus kasdienybė. Tačiau tam, ką nuveikia pati gamta be žmogaus, dažnai neteikiama daug reikšmės arba tai vadinama „stichine nelaime“.

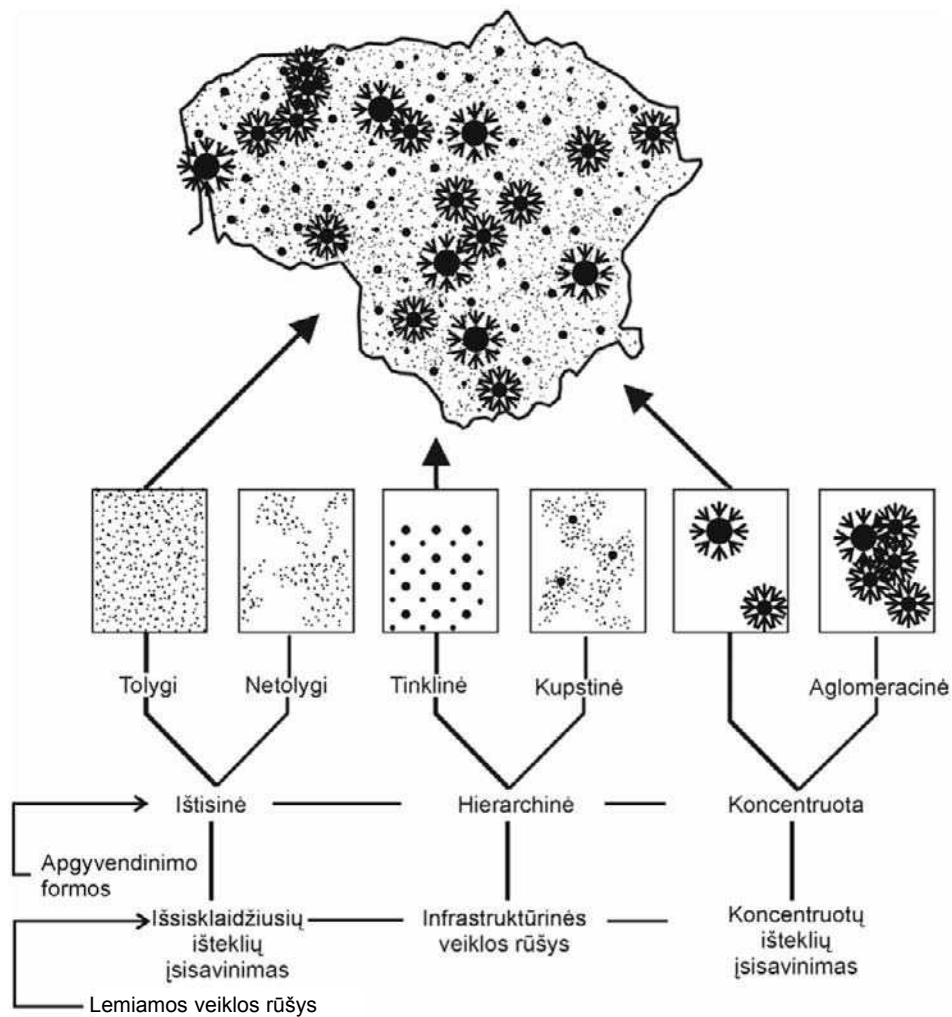
Sudėtingesnė ir tiksliau atspindinti tikrovę statiška įvairių gamtinių procesų ir struktūrų projekcija yra *gamtinis karkasas*. Čia įvertinta tam tikra struktūrų hierarchija, paskirtis ir procesų greitis (sistemos jautrumas) ir kt. Gamtinis karkasas šiuo metu išbandomas net kaip priemonė modeliuoti gamtos procesus Lietuvoje, t. y. gamtinės struktūros bandomos kurti arba atkurti ten, kur jų nėra, ir gamtinius procesus bandoma stimuliuoti ten, kur jie nevyksta arba yra nepastebimi, arba vyksta ne ta linkme, kuria tikimasi (norima). Gamtinio karkaso idėja yra labai ambicinga – „valdyti kompensacines kraštovaizdžio funkcijas bei garantuoti jo struktūros stabilumą“ [1]. Peršasi mintis, kad gamtos likimas priklauso nuo toje teritorijoje gyvenančių žmonių, nuo jų bendruomenės subjektyvių veiksmų ir nuostatų. Laimė, taip nėra. Gamta sukurta ne mums (žmonėms), ne tam, kad duotų mums naudos, kad būtų mums grožio etalonu, kad ją perkurtume pagal savo poreikius ir supratimą, valdytume ją ir darytume stabilią.

Gamtinės struktūros turėjo ir tebeturi didelės reikšmės formuojantis ir vystantis socialinėms struktūroms, taip pat jų bendro sambūvio rezultatui – kraštovaizdžiui. Lietuvos gamtinės ir klimatinės sąlygos padėjo plėtoti pasirinktinę žemdirbystę, kuri lėmė pradinę gyventojų pasiskirstymo teritorijoje formą – tankį, sąlyginį tolygumą ir mažų gyvenviečių tinklą, agrariškumą, kraštovaizdžio mozaikiškumą. Tokią išvadą galite padaryti sklaidydami J. Bučo kaimo kraštovaizdžio raidos studijas [12]. Planuose braižomi karkasai (jeigu jie bus įgyvendinti kaip bendrojo plano sprendiniai) pakeis tos teritorijos gyvenviečių tinklą ir gyventojų pasiskirsty-

mą, o kartu ir kaimo vietovių kultūrinį kraštovaizdį. Galime prognozuoti, kad, pavyzdžiui, visus upių slėnius ir takoskyras apželdinus mišku (kaip tai siūloma kai kurių apskričių bendruosiuose planuose), išretės mažiausių gyvenviečių tinklas, pasikeis dalies gyventojų veiklos pobūdis ir dėl to padidės aplinkinių miestų gyventojų skaičius arba didelė emigracija iš Lietuvos, sumažės kai kurių gyvūnų rūšių (tų, kurių buveinės yra pievos ir parkančių brūzgynai) individų skaičius. Taigi karkasai ir zonos planuose turėtų būti braižomos aiškiai suvokiant, kokių tikslų siekiama ir kokios bus pasekmės kitoms planuojamos teritorijos sistemoms.

Tinklai. Panagrinėkime giliau ir išsamiau gyvenviečių tinklą kaip vieną iš integralių sociumo raiškos projekcijų. Gyvenviečių visuma, pradedant vienkiemiais, baigiant dideliais miestais, sudaro užstatomąją apgyvendinimo struktūrą – gyvenviečių tinklą. Ši visuma skirstoma į dvi dideles – miesto ir kaimo gyvenviečių – grupes, kurios tradiciškai tyrinėjamos ir analizuojamos atskirai viena nuo kitos. Miesto gyvenviečių tinklas kartu su transporto infrastruktūra pavadinamas *urbanistiniu karkasu*, o kaimo gyvenviečių tinklas – *kultūrinio kraštovaizdžio elementu*. Tačiau pažvelkime į gyvenviečių tinklą kaip į visumą. Analizei pasirinkime bendriausius rodiklius, tokius kaip gyvenviečių skaičius, jų struktūra pagal dydį, tinklo struktūrinių proporcijų dinamika ir kt. (jie padeda gyvenviečių tinklą apibūdinti kiekybiškai ir kokybiškai).

Gyvenviečių tinklo forma ir struktūra labai priklauso nuo teritorijos gamtinių struktūrų, nuo gamtos išteklių, kuriais žmogus gali naudotis, pobūdžio ir būklės. Ištekliai su didele sklaida (diskretiški), tokie kaip derlinga dirva, miškas, žuvis, medžiojamieji žvėrys, gali būti įsavitinti tik žmogui būnant kuo arčiau jų, t. y. pasklidus gyventojams po tą teritoriją. Jeigu ištekliai pasklidę po teritoriją tolygiai, tai susiformuoja tolygus mažų gyvenviečių (vienkiemų ir kaimų) tinklas. Jeigu ištekliai pasklidę po teritoriją netolygiai, tai mažų gyvenviečių tinklas būna netolygus (4 pav.). Žmonių veiklos rūšys, susijusios su pirminių išteklių perdirbimu, amatais, prekių ir informacijos mainais, formuoja kitą gyvenviečių tinklo sluoksnį – retesnį, kitokio pobūdžio, su didesnėmis tolygiai arba netolygiai išsidėsčiusiomis gyvenvietėmis. Veiklos rūšys, kurioms reikia koncentruotų žmogiškųjų, gamybos, informacijos išteklių, formuoja didžiųjų gyvenviečių (miestų) tinklo sluoksnį. Šie tinklai ne tik mechaniškai susikloja vienas ant kito konkrečioje teritorijoje, bet ir susijungia vienas su kitu vertikaliais ir horizontaliais ryšiais. *Žmogaus veiklos rūšių kombinacija ir suformuoja kiekvienai teritorijai*

4 pav. Lietuvos gyvenviečių tinklo struktūros schema (struktūrinė analizė)

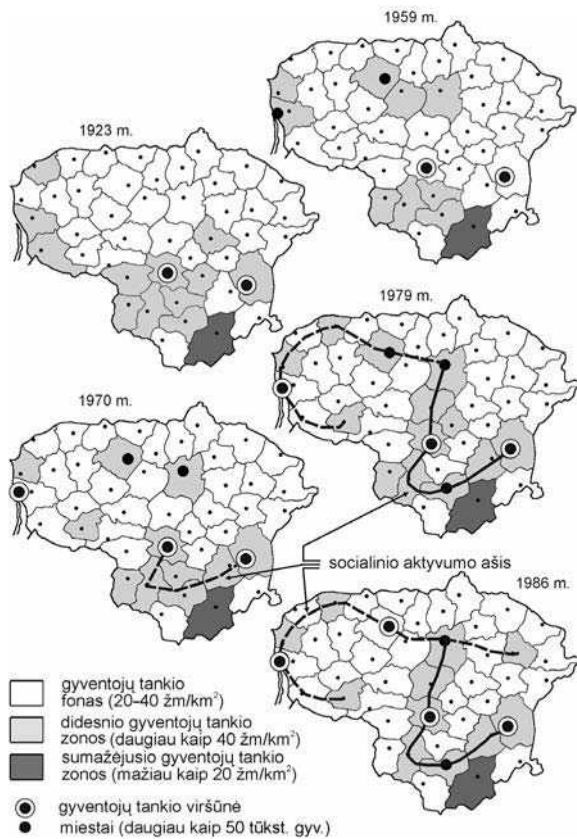
Fig 4. Structural scheme of Lithuanian settlement network

unikalią gyvenviečių tinklo struktūrą (4 pav. pavaizduota Lietuvos gyvenviečių tinklo struktūros schema). Keičiantis veiklai keičiasi ir gyvenviečių tinklo struktūra, o su ja ir kraštovaizdis. Šiuo požiūriu galima būtų patikrinti bet kokios urbanistinės plėtros arba kraštovaizdžio apsaugos idėjos realumą (pavyzdžiui, kokia veikla arba gamybos ciklo dalis ir kokio masto turėtų susieti Vilnių ir Kauną, kad jie virstų vienu fiziniu organišku dariniu? arba kokia veikla galėtų atkurti XX a. pradžios Lietuvos kaimo kraštovaizdį, kurio išlikusias apraiškas siekiama išsaugoti saugomose teritorijose?).

Panašiai kaip gyvenviečių tinklo struktūrą, taip ir susisiekimo struktūros tinklą galima išskaidyti sluoksniais. Susisiekimo sistemos struktūroje yra visų tipų elementai – koncentruotasis, tiesinis (linijinis) koncentruo-

tasis, tinklinis ir hierarchinis, kuriuos lemia įvairių rūšių transportas ir hierarchinė ryšių struktūra (5 pav.).

Oro transportas plėtojasi koncentruota forma, upių – tiesine (linijine) koncentruota, geležinkelių ir automobilių – tinkline forma. Magistralės ir krašto keliai jungia miestus, kultūros centrus, poilsio teritorijas, išorinių ryšių mazgus. Per magistralių tinklą įgyvendinamas visas vidinių teritorijos ryšių kompleksas. Tranzitiniams ir vidiniams ryšiams skirtas svarbiausių dviejų rūšių transportas – geležinkelių ir automobilių (vidiniams ryšiams – dar ir upių transportas), o vietiniams vidiniams ryšiams – tik automobilių transportas. Transporto tinklo mazgai perskirsto keleivių, krovinių ir transporto priemonių srautus tarp įvairių rūšių transporto ir atskirų ryšių lygmenų. Savivaldybių centrai yra automobilių

6 pav. Lietuvos socialinio teritorijos įsisavinimo erdvinės struktūros pokyčiai 1923–1986 m. (teorinės schemos)

Fig 6. Changes in spatial structure of Lithuanian territory social activity in 1923–1986 (theoretical schemes)

Nors teritorijos, kuriose buvo didesnis gyventojų tankis (daugiau kaip 40 žm./kv. km), dalis ilgainiui nežymiai pasikeitė (nuo 20 proc. 1923 m. iki 28 proc. 1986 m.), bet jos erdvinis gyventojų pasiskirstymas gerokai pakito. Jeigu tiriamojo laikotarpio pradžioje teritorijų su didesniais tankio pikais buvo Pietų Lietuvoje, dabar tankio pikai ir zonos, kuriose didesnis gyventojų tankis, yra išsidėsčiusios sąlygiškai tolygiai. Sujungę tankio pikus, gauname savitą Lietuvos teritorijos *socialinio aktyvumo ašį* (6 pav.).

Šie autorės atlikti tyrimai buvo paskelbti mokslo darbuose 1990 m. [13]. Panašios urbanistinės integracijos ašies formavimo idėją randame Lietuvos Respublikos teritorijos bendrojo plano sprendiniuose [14]. Nebūtina, aišku, kiekvienoje planuojamoje teritorijoje ieškoti plėtros ašies arba ją formuoti. Teritorijose, kuriose ekonominiai ir politiniai procesai yra mažai aktyvūs, paprastai pastebimi tik plėtros židiniai, branduoliai arba jų užuomazgos.

7. Išvados

1. Planavimo teorija Lietuvoje plėtojama vangiai, neatliekami planavimo praktikos, teritorijų plėtros problemų sprendimo būdų, taikomų planavimo metodikų, planų įgyvendinimo rezultatų ir kitokio pobūdžio tyrimai. Įprastinės fundamentalios planavimo teorijos jų sąvokos ir sampratos nepakankamai atspindi naujai suvokiamų reiškinių esmę. Siekiant suvokti planuojamoje teritorijoje vykstančius reiškinius, tendencijas, jų priežastis ir pasekmes, svarbi ne surinktų faktų gausa, o jų vertinimas ir interpretacija vadovaujantis žmonijos sukaupta patirtimi, žiniomis ir metodais. Surinktų faktų interpretacija yra vienas iš sunkiausių uždavinių planų rengėjams, kuriems trūksta ne tiek žinių ar patirties, kiek bendrųjų planavimo teorijos pagrindų – teorinės faktų ir reiškinių sampratos. Todėl tikslinga iš naujo jas apmąstyti, viešai apie tai diskutuojant, kartu tobulinant planavimo teorijos lietuviškąją terminiją.
2. Lietuvoje planavimo veikla apibrėžiama dviem sąvokomis: *teritorijų planavimas* ir *kraštotvarka*. Teritorijų planavimo objektą nusako jau pats veiklos pavadinimas – tai *teritorija*, o kraštotvarkos veiklos objektas nėra aiškiai apibrėžtas. Kraštotvarkos koncepcija, kuriai stinga aiškaus tyrimo objekto apibrėžimo, yra saugomų teritorijų sistemos Lietuvoje ir planavimo veiklos fundamentalus teorinis pagrindas. Šios koncepcijos sąvokas ir svarbiausias nuostatas tikslinga būtų permąstyti, vadovaujantis planavimo praktika ir naujomis gamtos ir socialinių mokslų žiniomis.
3. Sąvoką *teritorija* formaliai galima apibrėžti sujungus sąvokų *teritorija* ir *erdvė* semantines reikšmes, tačiau gautas abstraktus apibrėžimas neatskleidžia planavimo veiklos objekto esmės. Teritorijos, kaip planavimo veiklos objekto, sampratą tikslinga išplėsti ir apibrėžti ją taip: teritorija tai – objektyvi tikrovė, jos reiškiniai ir procesai dvimatėmis ribomis apibrėžtame žemės plote, kuriuos suvokiame analizuodami ir vertindami reiškinių bei procesų projekcijas, supaprastintas objektyvios tikrovės erdvės (tįsios, struktūriškos, su elementų sambūviu bei sąveika) kopijas.
4. Planavimo veiklos objektą suprantant kaip objektyvios tikrovės (bėgalinės ir nepažintos) dalį, o jos reiškiniams įvertinti trūkstant ir duomenų, ir žinių, ir metodų, ši veikla daugiau yra intuityvi nei mokslinė.
5. Teritorijos sandara turi daugybę aspektų, kuriuos galime įvertinti kurdami ir analizuodami įvairius

teorinius modelius. Šiuo metu Lietuvos planavimo praktikoje naudojamą teorinį teritorijos funkcinės struktūros modelį tikslinga praplėsti kitais teritorijos sandaros aspektais arba sukurti naujus teritorijos sandaros teorinius modelius, kurie papildytų kraštovarkos, darniosios plėtros koncepcijas ir apskritai planavimo teoriją.

6. Teritoriją suvokiame turint du didelius dėmenis – gamtinį ir socialinį. Abi sistemos – tiek gamtinė, tiek socialinė (teritorijos sandaros dėmenys) – yra natūralios. Procesai, kurie vyksta gamtoje ir socialinėje terpėje, yra savaiminiai, iki galo nepažinti ir sunkiai valdomi. Zonos, karkasai, tinklai, aktyvumo ašys, branduoliai ir kt. – statiškos objektyvios tikrovės reiškinių projekcijos. Čia įvertinta tam tikra struktūrų hierarchija, paskirtis, procesų greitis (sistemos jautrumas) ir tarpusavio sąveika.

Literatūra

1. KAVALIUSKAS, P. *Metodologiniai kraštovarkos pagrindai*. Habilitacinis geografinės mokslo darbas. Vilnius, 1992. 143 p.
2. BUČAS, J. *Kraštovarkos pagrindai*. Kaunas: Technologija, 2001. 281 p.
3. BUČAS, J. *Lietuvos kraštovaizdžio saugotinių kultūros vertybių sistemos formavimo ir apsaugos metodologiniai pagrindai*. Kaunas, 1993. 209 p.
4. KAVALIUSKAS, P. Teritorinės koncepcijos problema integruotoje kraštovarkoje. *Geografija*, 1998, Nr. 34(2), p. 34–40.
5. DAUNORA, Z. J. Kultūriniai ir struktūriniai miestų plėtros uždaviniai valstybės normatyviniuose dokumentuose. *Urbanistika ir architektūra*, 2005, t. XXIX, Nr. 4, p. 164–173.
6. *Lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, t. 11. Vilnius: Mokslas, 1983. 272 p.
7. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslas ir enciklopedijų leidykla, 1993. 840 p.
8. МЕРЕСТЕ, У. И.; НЫММИК, С. Я. *Современная география: Вопросы теории*. Москва, 1984.
9. De ŠARDENAS, TEJARAS. *Žmogaus fenomenas*. Vilnius: Mintis, 1995. 407 p.
10. *European Sustainable City*. Brussels, 1996.
11. DEVYNDUONIS, R. Lietuvos urbanistikos raida ir jos ryšys su Europa. *Styba ir architektūra*, 2002, Nr. 2, p. 14–17.
12. BUČAS, J. *Lietuvos kaimo kraštovaizdžio raida ir istorinės vertybės*. Vilnius: Mokslas, 1988. 120 p.
13. *Моделирование экономических систем*. Vilnius: Mokslas, 1990.
14. Lietuvos Respublikos teritorijos bendrasis planas. *Styba ir architektūra*, 2002, Nr. 2, spalio mėn.

OBJECT OF TERRITORY PLANNING: THEORETICAL CONCEPTION

L. Janulienė

Abstract. The paper presents a wider overview of the territory (i.e. the object of territory planning) as a uniform whole the structure and condition of which depends on the course and consequences of self-sustaining processes. It also deals with the issue of society's ability to influence these processes as well as territory development and condition. It gives an analysis of territory structure and projections of self-sustaining natural and social processes. Theoretical statements are illustrated by investigation results.

Keywords: planning theory, town and country planning, natural network, natural structure, sustainable development.

LAIMUTĖ JANULIENĖ

Architect, Assoc Prof, Dept of Urban Design,
Vilnius Gediminas Technical University (VGTU),
Trakų g. 1/26, LT-01132 Vilnius, Lithuania.
E-mail: ljanulienė@gmail.com

Employment: senior research worker, Research institute of Economy and Planning, Lithuanian State Planning Committee, 1983–1991; head of State Territory Planning Division, Ministry of Construction and Urban Development, 1991–1997; lecturer and Assoc Prof, VGTU, since 1997. Membership: member of Lithuanian Union of Architects. Plans, projects, programs: Lithuanian Physical Planning Program of 1992–1997 (Program manager); Law of Territory Planning (co-author and manager), 1994–1995; Lithuanian Official Territory Plan of 1996–1997 (Plan manager); official plans of 2 counties, 7 regions, 8 towns (team leader); 3 sectorial plans for tourism development (team leader). Teaching: lectures on planning theory and practice, land management, evaluation of planning decisions, exercises of urban design. Research interests: planning theory, urban design, sustainable development.